

НЕЗДІЙСНЕНІ ПЛАНИ ОРГАНІЗАЦІЇ В КИЄВІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ КІНЕМАТОГРАФІЇ (1929–1931)

Роман Росляк

Кінець 20 – початок 30-х років минулого століття для української кінематографії став періодом не лише її значного злету, а й не-реалізованих намірів. Досягнуто чималих успіхів: зокрема відкрито Київську кінофабрику, яка вже 1928 року випустила перший фільм; на початку 30-х створено систему навчальних закладів (це символізувало завершення процесу становлення кіноосвіти) з метою забезпечення підготовки кадрів фактично з усіх спеціальностей та рівнів: інститут кінематографії, два кінотехнікуми, різномодні курси, школи фабрично-заводського учнівства тощо. Упродовж 1933–1937 років в Україні планувалося збудувати ще дві кінофабрики на зразок Київської – у Харкові та Запоріжжі, відкрити інститут кінематографії у Харкові, два кінотехнікуми у Харкові й Одесі¹.

Водночас на подальшій розбудові національного кінематографа негативно позначилося прийняття Раднаркомом СРСР 13 лютого 1930 року сумнозвісної постанови “Об образовании общесоюзного объединения по кинофотопромышленности”, що на тривалий час позбавила вітчизняний кінематограф автономності. З ухвалою даної постанови Всеукраїнське фотокіноуправління, підпорядковане Народному комісаріату освіти УРСР, уже в новій ролі – як Державний український трест кінопромисловості “Українфільм” – з усіма своїми активами й пасивами переходило до складу також новоутвореного центру – Державного всесоюзного кінофотооб’єднання “Союзкіно”. Відбувався не просто формальний процес перепідпорядкування вітчизняної кінематографії шляхом вилучення цих інституцій зі складу республіканського Наркомосу, а значною мірою – виокремлення й з української культури загалом.

Кардинальних змін відповідно зазнали й плани керівників вітчизняної кінематографії побудувати (зважає, за кошти України) ще дві кінофабрики, організувати інститут, кіно-

технікуми. Вони стали просто нездійсненими – тепер фактично всі прибутки йшли до Москви, і вже там вирішувалося, скільки й кому виділити коштів. Кінематографії УРСР перепало, як правило, небагато.

Серед низки запланованих, але, у зв’язку з вищезазначеними подіями, так і нереалізованих заходів, – створення науково-дослідного інституту кінематографії в Києві.

Зазначимо, що ця тема ще не знайшла належного висвітлення у вітчизняному мистецтвознавстві (це стосується й нашої публікації щодо науково-дослідних установ української кінематографії другої половини 20-х – початку 30-х років минулого століття²).

Проблема організації науково-дослідних установ, які б працювали на “сьоме мистецтво”, була не новою. З одного боку, вона зумовлювалася значним поступом кінематографа, з другого – констатацією на кшталт, що кінематографісти “в значній мірі творять інтуїтивно, без певних встановлених законів та методів, не перевіряючи себе й не фіксуючи обставин, за яких здобуто ті, чи інші досягнення”³.

Існувало чимало думок щодо майбутнього як науково-дослідної роботи загалом, так і конкретної установи, що не лише проводила б цю роботу, а й була б координатором у рамках усієї вітчизняної кінематографії. Ось один з поглядів: “Ініціативу широкого, всеосяжного розв’язання проблеми кіно взагалі, а не тільки з погляду вузько технічних можливостей..., повинна виявити для України Всеукраїнська академія наук як найвищий науковий орган. [...] Треба утворити особливу комісію для дослідження кінематографії”⁴.

Слушну думку з цього приводу висловив також у 1929 році керівник української кінематографії І. Воробйов: “потрібно організувати вищий науковий заклад, що розв’язував би теоретичні питання з тим, щоб їх застосовувати на практиці в процесі дальшого поступу й розвитку кіносправи. [...]”

Вже доведено, що робота дослідних інститутів в різних галузях народного господарства дає велике заощадження. Коли таким чином багато заощаджено по тих галузях господарства, що були вже більш-менш налагоджені, то далеко більше буде заощаджено в кінопромисловості, як молодій галузі народного господарства, що має невичерпні перспективи розвитку”⁵. Водночас І.Воробйов вважав, що майбутній інститут має бути також навчальним закладом: “Цей інститут має відігравати виключну роль в справі організації кадрів кінематографістів. [...] Кожен, хоч би й найкращий та найталановитіший робітник, що добре зарекомендував себе в кінематографії, – кожен кінематографіст відчуває гостру потребу ще кваліфікуватися, поповнювати свої знання. А де, як не в такому учбовому закладі, зможуть вони одержати потрібну кваліфікацію і поширювати обсяг своїх знань?”⁶.

21 травня 1929 року Всеукраїнське фотокіноуправління (далі – ВУФКУ) направило на затвердження до Наркомосу проект статуту та доповідну записку у справі організації в Києві науково-дослідного інституту кінематографії Згідно зі статутом інститут був найвищою науковою кінематографічною установою з правами юридичної особи та власним бюджетом. Його завдання – “планово досліджувати, організовувати, розвивати, удосконалювати та поширювати кінематографічні знання у всіх їх галузях, кладучи в основу своєї роботи вимоги науки та кіновиробництва”⁷. Для цього інститут проводить дослідницьку роботу в різних галузях кінематографії, тісно співпрацює не тільки з кіноустановами, а й з іншими промисловими структурами, популяризує свої здобутки, організовує кіномузей, наукові кабінети й лабораторії, бібліотеки, архів науково-дослідних матеріалів, улаштовує виставки, наукові зібрання, з’їзди, семінари, лекції, споряджає наукові експедиції та екскурсії для збору матеріалу в кінематографічній галузі не лише в Україні, а й за її межами.

Директора інституту затверджує Головна наука. Він керує як науковими, так і адміністративно-господарськими справами. Цікавий факт, що мав би свідчити про рівень установи: директором інституту є член-

кореспондент Всеукраїнської Академії Наук. Директор має двоє безпосередніх помічників – ученого секретаря, в обов’язки якого входить наукове листування, складання проектів планів, звітів тощо, та заступника з господарських і фінансових справ.

Загальне керівництво науковою роботою здійснюється через наукову раду, до складу якої входять представники від ВУАН, ВУФКУ, члени президії (директор, вчений секретар, заступник) та керівники окремих структур інституту. Наукова рада розглядає щорічні плани науково-дослідних робіт і кошторис; кандидатури на посади директора інституту, вченого секретаря, начальників відділів і керівників допоміжних установ, штатних наукових співробітників і подає їх на затвердження до Головнауки; ухвалює організацію нових відділів та комісій; затверджує склад, положення про функції, обсяг діяльності відділів та їх комісій; періодично заслуховує звіти, проекти, доповіді співробітників інституту⁸.

Передбачалося створити три відділи – соціології й економіки кінематографії, художній, хіміко-технічний. Перший відділ досліджував би значення та місце кінематографії в громадському житті, закони економіки кіновиробництва, кіноринок. До функцій художнього відділу входили дослідження мистецьких аспектів у кінематографії, питання організації та проведення зйомок (робота учасників творчого процесу – сценариста, режисера, актора, оператора, архітекторів, освітлювачів та ін.). Нарешті третій відділ – хіміко-технічний – зосереджував би увагу на вивченні хімічних властивостей фотосировини, фотопроцесів, дослідженні й розробці знімальної, проекційної, освітлювальної апаратури, оптики тощо⁹. При кожному відділі мали працювати комісії з науково-консультаційними функціями.

Для виконання відділами своїх завдань планувалося зокрема організувати: кабінети – для проведення досліджень у галузі соціології кіно та кіноринку, для режисерських, акторських, архітектурних дослідів; лабораторії – хімічну, фотометричну та сенситометричну, оптичну, механічну, а також майстерню.

Проблема організації НДІКу залишила

свій слід не лише в архівних документах. Активно вона порушувалася й у кінопресі тих часів. “Українську кінематографію потрібно забезпечити сталою науковою базою, що, з одного боку, була б тісно зв’язана з виробництвом, а, з другого, мала б певну незалежність щодо своєї дослідної роботи, пов’язаної з висококваліфікованими робітниками, які працюють у галузях споріднених мистецтв, – зазначав, зокрема, майбутній декан художнього факультету Київського державного інституту кінематографії С. Драгоманов. – Такою базою повинен бути науково-дослідний інститут кінематографії у Києві”¹⁰. Далі автор виклав свої думки з приводу майбутньої науково-дослідної установи – її завдань, структури тощо. Порівнявши зміст даної публікації з проектом науково-дослідного інституту, що зберігся в архіві, можна однозначно стверджувати: вони містять чимало схожих положень. Більше того, публікація в газеті є тезами проекту, що дає змогу з великою долею імовірності визначити ім’я автора документа – С. Драгоманова.

Наступного 1930 року активність по організації інституту дещо спала. Очевидно, це пояснюється значною зайнятістю керівників української кінематографії у зв’язку з її перепідпорядкуванням “Союзкіно”, можливо, певною мірою їх розгубленістю. Принаймні, питання організації в Києві багатогалузевої установи, яка б проводила дослідження і художніх, і технічних аспектів кінематографії, на певний час втратило свою гостроту. Організація подібної інституції в Києві не з легких, а тому зусилля було спрямовано на створення закладу, який би займався дослідженнями в технічній сфері. На необхідності створення науково-дослідного інституту кінематографії технічного спрямування наголосила, зокрема, груднева конференція худполітрад.

Керівники “Українфільму” також обрали принцип “краще синиця в руках, аніж журавель у небі” – набагато легше й простіше передати до кінопромисловості Інститут фізики в Одесі, який протягом тривалого часу вже займався науковими розробками, безпосередньо пов’язаними з кінематографом, і досягнув тут певних успіхів, аніж створюва-

ти в Києві цілком нову установу. Зазначимо, що зусилля керівників вітчизняного кінематографа в цьому напрямку не пропали даремно – на початку 1932 року Інститут фізики з Наркомосу перейшов у безпосереднє підпорядкування “Українфільму”, одержавши назву – “Український фізико-технічний науково-дослідний інститут кінематографії”. Його функціонування – тема окремої розмови.

Рік 1931-й – найнапруженіший і вирішальний у боротьбі за створення НДІКу в Києві. У травні на шпальтах “Кіногазети” з’явилася публікація з досить оптимістичною назвою – “На Україні утворюється науково-дослідний інститут кінематографії”. “Питання науково-дослідної роботи в галузі кіно, його ідеології, – йшлося зокрема в цій публікації, – мають у подальшій роботі “Українфільму” посісти місце не менш важливе за питання науково-дослідної роботи по лінії кінотехніки”¹¹. Програма “по лінії марксистського кінознавства та критики”, яка, на думку авторів публікації, мала лягти в основу діяльності дослідної установи, включала понад десять розділів, сформованих дещо безсистемно. Програма не вичерпувалася власне вивченням історії вітчизняної та зарубіжної (широко вживався термін “буржуазної”) кінематографії, теорії кіно та критики. Сюди ж входили організація виробництва фільмів, соціологія кіно й навіть дослідження в галузі звукового кіно.

Справа з утворення дослідного інституту знову набула значного розголосу. Правління тресту “Українфільм” у липні ухвалило рішення про організацію такої установи та доручило Київському державному інституту кінематографії розробити статут і план із кошторисом на науково-дослідну роботу. Усе це було зроблено і вже невдовзі затверджено головою правління “Українфільму” І. Воробйовим.

Настав вирішальний момент – отримати дозвіл із Москви (півтора року тому про це ніхто навіть не подумав би). Результат був такий: “поїздка в “Союзкіно” закінчилася категоричним запереченням на організацію самостійного науково-дослідного інституту на Україні”¹².

Власне, чекати чогось іншого від союз-

ного керівництва не доводилося. Якщо у випадку з дослідженнями в технічній галузі вдалося, хоч і ненадовго, досягти позитивних зрушень (Український фізико-технічний науково-дослідний інститут кінематографії в Одесі), то у сфері художній усі намагання були марними, бо тут розпочиналася ідеологія. А в кіно після 1930 року, коли українська кінематографія втратила автономність, ідеологію, на превеликий жаль, визначали не в Харкові і не в Києві.

¹ Друга п'ятирічка української кінематографії: Доповідь керівника тресту "Українфільм" тов. Косячного та II пленумі ВУКу Робмис // Кіно. – 1932. – № 11/12. – С. 2–3.

² Росляк Р. До історії науково-дослідних установ української кінематографії (друга половина 20-х – початок 30-х рр. XX століття) // Матеріали до українського мистецтвознавства. – К., 2003. – Вип. 2. – С. 353–356.

³ ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 6, спр. 9092, арк. 26.

⁴ Тихонов М. Наука про кіно // Кіно. – 1926. – № 6/7. – С. 18.

⁵ Воробйов І. Про українське кіно: Стан, плани і перспективи розвитку української кінематографії. – К., 1929. – С. 28–29.

⁶ Там само.

⁷ ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 6, спр. 9092, арк. 28.

⁸ Там само. – Арк. 30.

⁹ Там само. – Арк. 27.

¹⁰ Драгоманов С. Годі зволікати // Кіногазета. – 1929. – 15 грудня.

¹¹ На Україні утворюється науково-дослідний інститут кінематографії: [Ред. ст.] // Кіногазета. – 1931. – № 13/14.

¹² ЦДАВОВУ України, ф. 1238, оп. 1, спр. 300, арк. 269.

Список скорочень:

ВУАН – Всеукраїнська Академія Наук
 ВУФКУ – Всеукраїнське фотокіноуправління
 Наркомос – Народний комісаріат освіти
 НДІК – науково-дослідний інститут кінематографії
 Раднарком СРСР – Радянський народний комісаріат СРСР
 Худполітрада – художньо-політична рада
 ЦДАВОВУ України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

SUMMARY

For the Ukrainian cinematography the end of the twenties and the beginning of the thirties of the last century were the time of its rise as well as the time of unfulfilled intentions. But it made progress, in particular Kyiv picture factory was built and in 1928 it released the first film. At the beginning of the thirties a system of cinematography schools was created

(it was a completion of cinematography education process). These schools trained specialists of various levels: Institute of Cinematography, two technical schools of cinematography, courses etc. But there were a lot of unsettled problems in cooperation between official instructions and creative intentions.